

OBSEDENOST FRANCIJE S “SEKTANTSKO GROŽNJO”

Francija in njeno pojmovanje sekt: problem “patologije verovanja”

Osmega februarja 2000 je bilo moč v celotnem francoskem tisku zaslediti komentarje o poročilu, ki ga je dan prej Medresorna misija za boj proti sektam - MILS (Mission Interministérielle de Lutte contre les Sectes) izročila ministerskemu predsedniku Lionel Jospinu. Večina komentarjev je idejo o skorajšnji prepovedi dveh, po splošnem mnenju še posebej nevarnih skupin (scientološka cerkev in Red solarnega templja (Order of the Solar Temple)), ki jo je poročilo vsebovalo, z navdušenjem pozdravila. Ne glede na svojo levo ali desno politično usmeritev, so časniki opevali odločnost misije, ki je bila leta 1998 ustanovljena z namenom, da bi vladi nudila učinkovito pomoč v boju proti sektam, ki so ogrozile osebne pravice in javno varnost v Franciji. Pravzaprav tovrstna prizadevanja niso bila nova in so bila že pred ustanovitvijo misije deležna javne podpore. Od začetka osemdesetih let je bilo izdanih več uradnih poročil, leta 1995 pa je bila ustanovljena parlamentarna komisija, katere naloga je bila, da oceni razsežnosti ‘sektantske grožnje’. Poročilo, ki ga je pod vodstvom poslancev Gesta in Guyarda komisija objavila leta 1996, je opredelilo kriterije za ocenitev ‘nevarnosti’ posamezne skupine, s pomočjo katerih je komisija identificirala ‘rizične skupine’, ki so ustrezale vsaj enemu od kriterijev. Na ta način je nastal seznam 173 skupin, na katere bi morala biti družba in javne oblasti še posebej pozorna. MILS nadaljuje delo komisije s stalnim nadzorom dogajanja na prizorišču sekt, da bi tako zaščitil državljane pred nevarnostmi ‘sektaških združevanj’.

Nekaj mesecev po izdaji MILS-ovega poročila je bilo v skupščini složno izglasovano sprejetje osnutka zakona, ki bi utrdil moč pravnih sredstev v boju proti sektam. Zakonski osnutek so 22. junija 2000 predstavili poslanci socialistične stranke, vendar je bila vsebina več ali manj podobna osnutku, ki ga je v senatu že predstavil desničarski senator, in ki je bil oblikovan z namenom, da bi olajšal pravno prepoved nevarnih skupin. Poslanci so za osrednjo točko predlaganega zakona izbrali pojem ‘psihološke manipulacije’, ki so ga hoteli vključiti v kazenski zakonik. Čeprav je pravna ministrica Elisabeth Guigou potrdila potencialno vrednost tega pojma, ‘saj bi žrtvam omogočil, da bi se njihov glas slišal pred sodiščem’, je takoj opozorila na težavnost pravne opredelitve takšnega zločina in na tveganje, da bi pojem ogrozil ‘temeljne pravice, kot so pravica do združevanja in svoboda veroizpovedi’. Poslanci se za poziv k previdnosti niso zmenili. Trudili so se celo, da bi v razpravi drug drugega prekosili v predlogih amandmajev, ki bi vsebovali še strožje varovalne mehanizme. Tega arzenala represivnih ukrepov senat zaenkrat še ni pregledal. Zakonski osnutek je še vedno tudi brez natančno določenega zakonodajnega statusa. Glede na kritike, ki jih je bil osnutek deležen s strani pravnih stro-

**Danièle Hervieu-Léger, predstojnica l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales v Parizu, predstojnica Centre d'Etudes Interdisciplinaires des Faits Religieux v Parizu in glavna urednica revije Archives de Sciences Sociales des Religions.*

kovnjakov, društev za zaščito človekovih pravic in cerkev, je zelo verjetno, da zakon ne bo sprejet v svoji sedanji obliki in da končna verzija pojma psihološke manipulacije ne bo vsebovala.¹

Mimo same razprave o vsebini zakonskega osnutka in njegovih glavnih smernic je potrebno poudariti, kako neverjetno složno so parlamentarni poslanci celotnega političnega spektra hiteli sprejemati protisektantsko zakonodajo, in to kljub temu, da je sam MILS idejo zavrnil in je tudi vlada poudarila, da je takšne ukrepe težko uveljaviti. Ko je skupščina glasovala o predlogu zakona, je bilo slišati prav vsak glas. Podobno je bilo, ko je senat razpravljal o amandmaju, ki je predlagal reaktiviranje zakona iz leta 1936 o razpustitvi uporniških političnih gibanj z namenom, da bi se uporabil za sekte. V kontekstu francoske politične razprave je 'sektantsko vprašanje' ena redkih 'družbenih tem' (morda celo edina!) ki omogoča različnim ideološkim družinam, pozabiti na medsebojne razlike. Težko je reči, ali je ta enoglasnost posledica izjemnega strinjanja ljudskih zastopnikov ali pa je, bolj prozaično, posledica identičnih pritiskov, ki so jim poslanci v parlamentu izpostavljeni zaradi svojih volivcev. Toda to ne spremeni glavnega dejstva: v Franciji vlada prepričanje (energično podkrepjeno s strani medijev), da je boj proti sektam nujen vidik zaščite temeljnih pravic posameznika ter da je ta boj pomembnejši od zaščite pravice vsakega posameznika do svobode veroizpovedi.

Gledano od zunaj se zdi zavzetost za problematiko sekt, ki združuje francosko javno mnenje in državne oblasti, presenetljiva, še toliko bolj zato, ker sodi Francija med tiste države, v katerih so se sporna nova religijska gibanja pojavila v manjšem številu.² Za razumevanje posebnosti situacije v Franciji je potrebno opozoriti na to, da javnost na splošno sicer ne goji naklonjenosti do, po njenem mnenju, pretiranih ali posamezniku nevarnih religioznih manifestacij, vendar pa do skupin, za katere je značilno intenzivno spiritualno ali religiozno vedenje in katere svojim vernikom nudijo tisto, kar je Max Weber imenoval 'unitaren občutek življenja', ni odklonilna v enaki meri. Religijskim organizacijam, ki so neposredno in uradno povezane z glavnimi religijskimi družinami, katerih dolga zgodovina jih nesporno ukoreninja v nacionalno kulturno prst (obe obliki krščanstva, rimokatolicizem in luteransko-reformatorski protestantizem, pa tudi judovstvo), je sovraštvo javnosti prihranjeno. Nekatere religije, ki so se v Franciji utrdile še nedavno tega, ki pa se nedvoumno uvrščajo med 'uveljavljene religije', ne postajajo predmet sporov in so deležne posredne obravnave. Budizem, še posebno tibetanska oblika le-tega, je sprejet z naklonjenostjo in velja za posredovalca strpnosti in odprtosti, katerega utelešenje predstavlja spoštovani dalajlama (Lenoir, 1999)³. Islam - pa naj bodo strahovi zaradi komaj mogočega nadzora razraščanja njegovih združenj in dvomi

¹ V memorandumu, namenjenemu ministerskemu predsedniku septembra 2000, je MILS opomnil, da je predlog o vključitvi zločina psihološke manipulacije v kazenski zakonik prenačilen in bi ga bilo najverjetneje potrebno izvesti iz besedila, ki bo predložen poslancem v zadnje glasovanje.

² Alain Vivien, predsednik MILS-a, ocenjuje, da je s tako imenovanimi sektami povezano okoli 500 000 ljudi. Drugi zaupanja vredni viri govorijo o številu 250 000. Resnica je verjetno nekje vmes.

³ Število ljudi, ki so z budističnimi skupinami v več ali manj stalni povezavi, je ocenjeno na 600 000. O fenomenalni ekspanziji budizma v Franciji glej F. Lenoir (1999): *Le buddhisme en France*. Paris: Fayard.

glede tega, ali je narava islama sploh združljiva s francoskimi institucijami, običaji in politično kulturo, še tako veliki - predstavlja danes neizpodbitno realnost francoske religijske pokrajine. Francoska družba se bo tako ali drugače dolgoročno morala prilagoditi tej realnosti. Manifestacija kolektivne bojazni pred sektami je pravzaprav bojazen pred pojavom in razraščanjem nejasno opredeljenih verovanj, ki bi lahko kadarkoli zapovedala deviantno obnašanje in povzročila nastanek družbenih formacij, ki bi ogrozile javni red in običajne družbene vezi. Kakor da bi religiozna mišljenja, ki ubežijo glavnim 'organiziranim religijam' v sami svoji naravi nosila nekaj, iz česar se lahko razvije zgolj 'patologija verovanja', ki v samem svojem bistvu nasprotuje svobodi misli in avtonomiji posameznika. S tega zornega kota imajo vse sekte (če zaradi prikladnosti tako poimenujemo vse religije, ki izražajo takšno 'neokvirjeno' religiozno razmišljanje) ogromen potencial deviantnosti, pred čemer se mora družba zavarovati. Da bi premagali to 'patologijo' - v MILSOvem poročilu imenovano 'sektantstvo' - si je država zadala nalogo, da vse sekte podvrže stalnemu nadzoru, če že ne more izkoreniniti neukročenih - in zaradi tega grozečih - verskih čustev, ki jih ta nosijo v sebi.

Dojemanje sekt v povezavi s 'patologijo verovanja' ustvarja razliko v odnosu javnosti do skupin, ki veljajo za pristno religiozne (ker so povezane z 'glavnimi organiziranimi religijami') in skupin, pri katerih ta povezava ne obstaja (in ki so si svoj 'religijski' status domnevno prisvojile na nezakonit način). Po mnenju najširše francoske javnosti (ki se mu pridružujejo državne oblasti) je 'sekta' skupina, ki si je na žaljiv način prilastila značaj religijske bitnosti. S tega vidika boj z domnevno zlim vplivom sekt nikakor ni problem verske svobode, temveč je problem javne higiene in izkoreninjanje sleparij. Takšen pristop k boju s sektami porodi vprašani definicije in mej, ki jih država in javno mnenje v medsebojnem dogovoru pripisujeta sami ideji religijskega pluralizma. Preden se podamo v iskanje odgovorov na ti vprašanji, je potrebno dojeti, da je religijski pluralizem zgodovinska danost ter da lahko njegov pomen postane jasen šele, ko ga premostrimo v luči množice povezav in odnosov med državo in religijo v francoskem kontekstu.

Upravljanje religije znotraj meja republike: konfesionalni model religijskega pluralizma

Situacijo lahko pravzaprav razumemo le, če jo preučimo v kontekstu ambivalentnega odnosa, ki ga je francoska oblika posvetnosti (*la laïcité à la française*) vzdrževala in ga še vzdržuje z religijo. Zdi se, da je bila francoska posvetnost skozi vso svojo zgodovino razdvojena med ciljem vsake demokracije, da zagotovi versko svobodo - dokler ostane čaščenje omejeno na zasebno okolje - in med hrepenenjem, da bi "um iztrgala vplivu prepričanj, ki so v popolnem nasprotju z razumom in posameznikovo avtonomijo" (Bouretz, 2000)⁴, hrepenenjem, ki je rojeno iz globoko zakoreninjene previdnosti do same ideje religioznega verovanja. Leta 1905, ko je bila država z zakonom ločena od cerkve, je bil izdelan konfesionalni okvir za

⁴ Na to temo glej P. Bouretz (2000): *La démocratie française au risque du monde. V La démocratie en France*, urednik M. Sadoun. Paris: Gallimard, 27-137.

upravljanje religije 'znotraj meja republike', katerega osnovni namen je bila normalizacija religioznega verovanja kot zasebnega verovanja. Država se je zavezala, da bo zagotovila in varovala 'normalno' kolektivno manifestacijo religioznega verovanja. S konfesionalnim okvirom je religiozno verovanje torej omejeno na zasebnost individualne zavesti in kolektivno izražanje dovoljenih oblik čaščenja; zunaj njega religija nima družbeno prepoznavnega prostora. Še več, če se pojavi v primitivni ali neobvladani obliki, je še vedno obravnavana kot nevarnost, katere posledice so lahko politična odtujitev, psihološka odvisnost in intelektualno obskurantstvo.

'Predvidevanje tveganja', s katerim je povezana manifestacija religij, ki jih konfesionalna avtorizacija ne podpira, jasno kaže na to, da laičité ustvarja "implicitno vladavino priznanih religij", kar lahko razumemo kot posledico dolge in neizbrisne zgodovine francoske krščanske in rimskokatoliške preteklosti.⁵ Če je hotela posvetnost osnovati državo na takšni nezavzetosti za religijo - ki predstavlja temelj zahteve države po ločitvi - je morala ustvariti pravni in praktični aparat, ki je natančno zamejil prostor, znotraj katerega se lahko verska svoboda - integralni del državljskih pravic v vsaki demokratični državi - zakonito udejanji. Zunaj tega okvira pa vprašanja religije kot družbenega in kolektivnega dejstva ni mogoče mirno postaviti. Natančneje, tega vprašanja enostavno ni moč postaviti. Država, ki je radikalno ločena od uradno priznanih religij in se v njene aktivnosti ne vmešava, si absolutno zanika pravico vrednotenja njenih vsebin ali celo pravico do opredelitve religije kot take. Obstoj verovanja vzame na znanje kot nespremenljivo zasebno realnost, ne more pa formalno priznati družbenega obstoja verovanj, če ta niso integrirana v konfesionalni okvir, ki nakazuje, da so sprejela pravila republikanske igre, ki jim je določila ta prostor.

Tu se je potrebno spomniti, da je bil konfesionalni sistem, ki je postal okvir zakonitega izraza religijskega pluralizma v Franciji, ustvarjen z namenom, da bi preprečil vmešavanje rimskokatoliške cerkve v javno življenje in hkrati omejil njeno oblast nad javno zavestjo ter še posebej njen vpliv na zavest mladih. Zakonski aparat, ki je bil ustanovljen z zakonom ločitve, in katerega namen je bil predvsem, da rimskokatoliško cerkev obdrži v mejah specializirane religijske sfere, je ustvaril tudi organizacijski model rimokatolicizma z namigi o sprejemljivih oblikah religioznega izraza, ki ga zakon namerava zagotoviti in hkrati nadzorovati morebitne neprimerne oblike le-tega. Rimskokatoliški model - v katerem imata velik pomen kulturna plat religije in zbiranje njenih specializiranih strokovnjakov in njene skupnosti v zgradbah namenjenih čaščenju - neubranljivo prevladuje v družbeni predstavi in laični definiciji 'normalne religije'. Masovna prisotnost prevladujoče religije v narodni zgodovini in kulturi je močno vplivala na specifično francosko enačenje 'religije' z 'rimokatolicizmom'. Člani parlamenta tretje republike so razpravljali o vlogi religije v družbi, vendar so pri tem imeli v mislih rimskokatoliško cerkev.⁶ Manjšinske religije, ki so želele uradno priznanje - in njihovo priznanje predstavlja pomemben del boja proti simbolnemu monopolu in političnem vmešavanju rimskokatoliške cerkve - so se morale podrediti temu modelu in prilagoditi svojo organizacijo konfesionalnemu aparatu, ki pravno in upravno zaznamuje območje zakonite religije v Franciji. Glavni, luterantska in reformirana

⁵ Prvi člen zakona iz leta 1905 določa, da 'republika ne priznava ali podpira nobene oblike religije'.

⁶ Danes razpravljajo o položaju sekt v družbi, vendar imajo v mislih Scientološko cerkev.

protestantska cerkev, očitno nista imeli nobenih problemov s prilagoditvijo na ta model. Judovski konzistorij, ki ga je osnoval Napoleon leta 1808, je 'judovsko ljudstvo' preobrazil v 'izraelsko vereizpoved' posameznikov, ki so v svojih božjih hramih javno izražali versko identiteto, ki naj bi bila omejena na zasebno verovanje njenih članov - članov, ki so z razglasitvijo osamosvojitve leta 1791 postali polnopravni državljani. Ko danes ministri za notranje zadeve poskušajo organizirati Islam ('po modelu Francoske protestantske federacije', kot je predlagal Jean-Pierre Chevènement) in vabijo muslimane v Franciji, da oblikujejo svoja predstavniška telesa, sledijo enakim ciljem, čeprav odločno zanikajo obtožbe, da 'ravnajo kot Napoleon'. Država si želi stabilizacijo francoskega islama, ki bi se prilagodil pravilom republikanske igre, in čigar javni izraz bi se zakonito (in kolikor le mogoče izključno) razvijal znotraj meja jasno prepoznavnega ozemlja njegovih božjih hramov. Država mestnim občinam tudi priporoča, da zagotovijo denarno pomoč pri gradnji mošej, da bo na ta način republika lahko izpolnila svojo obljubo zagotovila 'svobodnega izvajanja verskih obredov' za vse v sprejemljivih in dostojanstvenih pogojih.⁷

Francosko priznavanje religijskega pluralizma se torej ustavi na mejah z religijami, katerih konfesionalna organizacija jamči zvestobo vrednotam republike. Ta definicija - ki se morda zdi izredno restriktivna - je bila neproblematična tako dolgo, dokler je monopol rimskokatoliške cerkve na verskem prizorišču izzvalo zgolj nekaj 'zgodovinskih' religijskih manjšin (protestantje in judje), ki so bile v očeh republike zaradi persekucije, ki so jo zaradi hujskanja vladajoče religije utrpeli v starem režimu, čaščene s posebno 'uporniško legitimnostjo'. Ena izmed prvih nalog, ki so se jim leta 1789 posvetili revolucionarji, je bilo priznanje polnega državljanstva vernikom teh religioznih manjšin, kar se je uresničilo leta 1789 za protestante in leta 1791 za jude. Hkrati so želeli na ta način preprečiti proglasitev rimskokatoliške cerkve za uradno državno religijo. Politično-religijski konflikt, ki je razvnel narod več kot stopetdeset let, je bil delno posledica v ustavodajni skupščini trikrat zavrnjene zahteve, da se rimskokatoliški cerkvi prizna privilegiran status.

Tak sistem pa se zruši, ko se v nekoč pregledni konfesionalni mreži pojavijo množice skupin in gibanj, ki zahtevajo status religije in v demokratičnih družbah samoumevno svobodo. Razrast skupin, ki so se same razglasile za religije ter katerih religiozne vsebine odstopajo od prevladujočih verovanj, pa lahko v laičité znova prebudi globoko zakoreninjen sum, da religiozna odtujitev ogrozi svobodo zavesti. Vendar je potrebno razumeti, da problem ne izvira iz intenzivnosti, ki jo doživlja majhna skupina spiritualnih virtuozov. Kot smo videli, skupine s podobnimi lastnostmi, ki so pod okriljem organizirane religije (na primer karizmatične rimskokatoliške skupine), ne postanejo predmet državnih preiskav.⁸ Pod površino

⁷ Intervju z ministrom za notranje zadeve J.P. Chevènement, objavljen v *Le Monde* 19. februarja 2000, o obliki francoskega islama.

⁸ Neodvisne protestantske cerkve, ki jim je grozilo, da se bodo znašle v samem vrhu seznama skupin, ki jih je potrebno podvreči strogemu nadzoru, so kmalu prepoznale pomen tega razlikovalnega odnosa in dojele, da lahko stigmatizaciji ubežijo le tako, da se čim hitreje pridružijo vrstam 'uradnega' protestantizma. V očeh javnih oblasti je uradni protestantizem utelešen v *Fédération Protestante de France*. Tako so binškošne in adventistične cerkve začele s pogajanjem za prejetje 'institucionalne zaščite' takoj potem, ko je bilo leta 1996 objavljeno prvo poročilo parlamentarne komisije. Tako pastor J. Tartier, predsednik Federacije kot tudi njegov naslednik pastor J. A. Clermont, sta v skladu z v protestantski cerkvi razširjenim prepričanjem o pomenu ohranitve manjšin njihovi prošnji ugodila.

manifestne želje, da se prepreči razvoj nenadzorovanih in 'nezdravih' verskih čustev, se skriva nezadovoljstvo zaradi rahljanja mej konfesionalnega modela.

Pravilno delovanje tega modela pomeni, da bodo religijske institucije same poskrbele za regulacijo religijske sfere. Če želi država 'udejanjiti' popolno nevtralnost ter dosledno zavračanje vmešavanja v religijsko sfero, morajo religijske institucije same poskrbeti za red. Laicité zavrača vsakršno vmešavanje izven specializirane sfere, do posega v katero je upravičena. Vendar od religijskih institucij tudi zahteva, da so sposobne organizirati in nadzorovati svojo sfero intervencij. Francoski zakon o ločitvi določa, da država izvaja regulacijo religijske sfere izključno ad extra pod pogojem, da ad intra religijsko regulacijo opravijo nesporne institucionalne oblasti. Prav slednja pristojnost religijskih institucij je v zadnjih letih v težavah. V družbi, v kateri so si posamezniki priborili avtonomijo na vseh področjih, se tudi častilci različnih religij dojemajo kot avtonomne 'verujoče subjekte', ki so sami odgovorni za prepoznavanje resnic v katere verujejo ter za določanje obveznosti, ki jih s temi verovanji povezujejo. To gibanje individualne emancipacije vernikov destabilizira načine uzakonjanja in harmonizacije kolektivnega verovanja, ki ga vzdržujejo institucije. Svobodni verniki si sestavijo svoj sistem pomenov in oblikujejo nove oblike duhovnih združenj. Te nove oblike lahko skoraj v celoti obidejo pravni status 'verskih združenj' (association culturelle), ki zagotavlja javno priznanje zakonitim religijam.

Kriza sekularizma in propad rimskokatoliške kulture: nerazdružljivost obeh pojavov

Razrast samostojnih duhovnih združenj v zadnjih desetletjih je neposredno povezan z vse večjo nemočjo religijskih institucij v Franciji pri v preteklosti uspešnem usmerjanju religioznih verovanj. Vprašanje religijske regulacije pa se ni pojavilo zgolj zaradi upadanja tistih pripadnikov glavnih cerkva, ki sami sebe označujejo za 'vernike'. V državi, kot je Francija, ki je dolga leta veljala za 'posvetno državo s katoliško kulturo' (kot jo je imenoval J. P. Willaime, 1996)⁹, je delovanje regulacijske strukture rimskega katolicizma preseglo omejeno število rednih ali občasnih obiskovalcev cerkve. Veliko število Francozov, ki niso nikoli prestopili praga cerkve, so dolga leta ohranjali napotke, verovanja in spomine, ki so (pogosto na posreden način) ustvarili obliko, ki je dala pomen njihovemu življenju (in predvsem njihovi smrti). Tisti, ki so zavrnilo rimskokatoliško religiozno okolje, so to storili preudarno, tako da so se sklicevali na vrednote, moralne predpise in vero (v znanost, napredek itd), ki so bili v popolnem nasprotju s metafizičnimi in etničnimi pojmovanji rimokatolicizma.

Ta implicitna dvojna 'posvetno-katoliška' regulacija verovanja je dolgo zavirala razpršitev religioznih verovanj. Po besedah britanskega sociologa Davida Martina je republikanski model v Franciji pravzaprav doprinesel k razvoju neke vrste 'katolicizma brez krščanstva'. Danes se je jez, ki sta ga zgradila krščansko in rimskoka-

⁹ J. P. Willaime (1996): *Laïcité et religion en France. V Identités religieuses en Europe*, urednika G.Davie in D. Hervieu-Léger. Paris: La Découverte, 153-71.

toliško verovanje z namenom, da bi preprečila neskončne dimenzije verovanja, najverjetneje vdal. Na vsak način ta danes ne zmore zadržati toka individualnega verovanja, ki ga propad predpisanih religij in ideoloških tradicij še pospešuje. Pomen sekularizma danes ni več v tem, da zagotovi državljanom svobodo vesti ter kljub temu ohranja vpliv rimokatolicizma na javno zavest, temveč da omogoči razrast prostovoljnega združevanja vernikov, ki so se oblikovala kot posledica individualnega preobrata v religioznih prizadevanjih.

Pravno in administrativno orodje za upravljanje konfesionalnih religij se zdi odločilno neprimerno za spopad s to nekontrolirano dinamiko združevanj.

Morda bi se za konec lahko vprašali, ali ni specifična bojazen, ki jo francosko javno mnenje občuti do sekt, vsaj delno reakcija na kulturno marginalizacijo, ki jo doživljajo glavne državne religijske institucije - marginalizacija, ki pomeni začetek obdobja poudarjene tekmovalnosti na trenutno dereguliranem trgu simboličnega blaga, ter presega samo problematiko sekt. Dve stoletji stara razmejivna črta med tistimi, ki so 'imeli religijo' (za veliko večino je bil to rimokatolicizem) in tistimi, ki so se odločili, da je ne bodo imeli, je danes zabrisana. Vernike je danes moč najti v mnogokratnih, spreminjajočih se in pogosto nestabilnih oblikah zvez, ki si verske napatke sposojajo iz širokega kulturnega spektra religijskih orodij, ki med mnogimi drugimi vključuje tudi krščansko in rimskokatoliško tradicijo. To dejstvo plaši rimskokatoliško cerkev in je republiko prikrajšalo za preprosto regulacijsko sredstvo, ki je po bridkem konfliktu pred kratkim postal del bolj lahkotnega modus operandi (Hervier-Légér, 1998).¹⁰ Javno mnenje je začutilo, da jih erozija pripomočkov za ideološko identifikacijo, pa naj bodo ti religiozni, politični ali filozofski, ki v tej deželi niso povezani s trajno organiziranimi individualnimi opredelitvami in samoopredelitvami, naredi izredno dojemljive za manipulacijo simboličnih praks, ki jih danes podpira dereguliran trg simboličnega verovanja. 'Boj proti sektam', ki so se ga lotile državne oblasti, lahko s tega zornega kota dojamemo kot nekaj, kar razkriva konec neločljive kulturne, religiozne in politične enobitnosti, ki je bila za Francijo nekoč značilna.

¹⁰ D. Hervier-Légér (1998): *The Past in the Present: Redefining Laïcité in a Multicultural France. V The Limits of Social Cohesion: Conflict and Mediation in Pluralist Societies*, urednik Peter Berger: Boulder, CO: Westview Press, 38-83.